

על משמעו המילולי של בית האסורים ועל דרכי הגייתו

פתח דבר

בספר שופטים מסופר ששמשון הושלך אחר כבוד לכלא: "וַיֵּאָחֲזוּהוּ פְּלִשְׁתִּים וַיִּנְקְרוּ אֶת עֵינָיו וַיִּזְרְדוּ אוֹתוֹ עֲזָתָה וַיֵּאָסְרוּהוּ בַּנְּחָשָׁתִים וַיְהִי טוֹחֵן בְּבֵית הָאֲסִירִים [קרי הָאָסוּרִים]" (שופטים טז 21); ובהמשך: "וַיְהִי כִי טוֹב [קרי כְּטוֹב] לָבָם וַיֵּאֱמְרוּ קְרָאוּ לְשִׁמְשׁוֹן וַיִּשְׁחַק לָנוּ וַיִּקְרָאוּ לְשִׁמְשׁוֹן מִבֵּית הָאֲסִירִים [קרי: הָאָסוּרִים] וַיִּצְחַק לְפָנֵיהֶם" (שם פס' 25).

בלשון המקרא תריסר ביטויים וחלופות לציין סוגים של "מקום מעצר", הן מעצר זמני הן כליאה לזמן ממושך: ¹ כְּלָא (כגון מלכים ב כה 29); בֵּית הַכְּלָא (כגון ירמיהו לז 15); בֵּית הַכְּלִיא [קרי: הַכְּלוֹא] (כגון ירמיהו לז 4); בֵּית הַסֵּהַר (כגון בראשית לט 20); מִסְגֵּר (כגון ישעיהו מב 7); בּוֹר (כגון בראשית מ 15); בֵּית הַבּוֹר (כגון שמות יב 29); *בֵּית הַמְּשָׁמֵר (בראשית מב 19); בֵּית הַפְּקֻדָּת (ירמיהו נב 11); בֵּית הָאָסוּר (ירמיהו לז 15); בֵּית הָאֲסִירִים [קרי: הָאָסוּרִים], בֵּית הַסּוּרִים (קהלת ד 14).²

ראובן גורדיס בספרו החשוב על הכתיב והקרי במקרא ובמאמרו המסכם³ דן בחילופי אסורי [כתיב] / אֲסִירִי [קרי] בבראשית לט 20, לעומת חילופי האסירים [כתיב] / הָאָסוּרִים [קרי] בשופטים טז 21, 25. הוא הביא חילוף זה להראות, שצורת הכתיב במקום אחד יכולה לשמש צורת הקרי במקום אחר. בעת האחרונה חזר מימון כהן לדון באותה הבעיה, ובספר המוקדש לנושא זה מסכם הוא כך את טיב החילופים האלה:

חילופי פְּעוּל/פְּעִיל מסוג זה אין ביניהם כל הבדל הנושא משמעות, ואפשר שמשקלים אלה באים זה לצד זה לצרכים סגנוניים בעיקר. מכאן יובן גם

1. בחלקם הגדול אלה צירופי סמיכות שנסמכם הוא בֵּית־.
2. ואולי גם (בֵּית) הַמְּהַפְּכָת וְצִינֵק. על סוגי המעצר השונים עיין ערך "בית כלא" (נכתב בידי המערכת), אנציקלופדיה מקראית, ב, ירושלים תשט"ו, טורים 82–83; K. van der Toorn, "Prison", *The Anchor Bible Dictionary*, vol. 5, New York 1992, pp. 468–469.
3. R. Gordis, *The Biblical Text in the Making: A Study of the Kethib-Qere*, Philadelphia 1937, p. 20; הנ"ל, "קדמותה של המסורה לאור ספרות חז"ל ומגילות ים המלח", תרביץ כז (תשי"ח), עמ' 447.

החילוף הדרו־סטרי הקיים בזוגות הכתיב והקרי מסוג זה, דהיינו מה שמופיע במקום אחד בתורת כתיב יופיע במקום אחר בתורת קרי דווקא. סביר אפוא להניח שחילופי אסורי/אסירי או האסירים/האסורים משקפים חילופים בין תבניות מקבילות בלשון.⁴

אמנם יש זוגות של צורות קרי וכתיב הנראות חלופות סגנוניות, כלומר שתי צורות שונות שמשמען אחד. למשל, צורת הכתיב קריאי העדה (במדבר א 15) אינה שונה ביסודה מצורת הכתיב קרואי העדה (שם כו 9). גם ההבדל בין אָסיר/אָסיר לאָסור, ההבדל בין שם לתאָרו,⁵ יכול להיחשב חלופה סגנונית, אף שיש חפיפת משמע חלקית בין הצורות.⁶ אך לא כל שתי צורות דומות משקפות חלופה סגנונית. יש שהבדל בין צורות דומות של כתיב וקרי משקף פער כרונולוגי – מוקדם ומאוחר – בין השתיים. לעתים מאחורי זוג של צורות דומות מסתרות שתי צורות השונות בתכלית האחת מחברתה, ואלה שתי לקסמות שונות.

א. בֵּית הָאֲסוּרִים וּבֵית הַסְּוִרִים

סביר להניח, שבפסוק "ויתנהו אל בית הסהר מקום אשר אסורי [קרי אָסירי] המלך אָסוּרִים" (בראשית לט 20) היחס אסורי/אָסירי הוא עניין לחלופה סגנונית.⁷ לעומת זאת חילופי האסירים/האָסוּרִים בפרשת שמשון אינם עניין לחלופה סגנונית, ויש מקום לברר מה מעמדו של בֵּית הָאֲסוּרִים בעברית, בהשוואה אל בֵּית הַסְּוִרִים.⁸ ראשית, אם בֵּית הָאֲסוּרִים הוא צירוף קבוע בלשון, אין משמעו בהכרח כסכום משמעם של רכיביו, ויש לבחון האם עניין לנו כאן בצירוף השגור בעברית, ומה משמעותה של רכיביו.

הצירוף בֵּית הָאֲסוּרִים מופיע במקרא, מלבד צורת הקרי הנדונה (שופטים טז 21, 25), פעם נוספת, בספר קהלת המאוחר: "כִּי מִבֵּית הַסְּוִרִים יֵצֵא לְמַלְךְ" (ד 14). לכאורה אין זו אותה הצורה, אך על פי הכלל שאל"ף חטופה בין־תנועית נוטה

4. מ' כהן, הכתיב והקרי שבמקרא, ירושלים תשס"ז, עמ' 196–197.
5. בלשונו של יהושע שטיינברג: "אָסירי המלך בכתיב אסורי – בינוני פעול המורה על ענין מקרי, תחת שהראשון הוא שם מורה על ענין מתמיד" (משפט האורים², ירושלים תרצ"ח, עמ' 59).
6. למשל, הנוסח השומרוני גורס תמיד אסור (גם כשם פרטי), ובתרגומים הארמיים אסירא משמשת הן שם הן תואר.
7. בלשון חז"ל תפס החבוש את מקומו של האסור (הכלוא), כי אסור שינה את משמעו בדרך של העתק ("מְנוּעַ מַעֲשֵׂית דְבָר"). אמנם גם מקומו של האסיר כמעט נפקד מספרות חז"ל, אך הוא מתועד במשנה: "קורת החצים טמאה ושלֹאֲסִירִים טהורה" (כלים יב, א). שמה הועדפה צורת הקרי אָסירי (הַמְּלֶךְ) על צורת הכתיב אסורי (הַמְּלֶךְ) בשל היותה חד־משמעית.
8. הגם שבנוסח המסורה מתועדות הצורות אָסיר, אָסיר – אני מנקד בֵּית הָאֲסוּרִים, כי כאשר נוספת הברה לאסיר מתנקדת הצורה באל"ף חטופה במסורת הטברנית: הָאֲסִירִים, אָסִירִיו, אָסִירִיקָה.

להיאלם, כדרך *הָאֶסוּרִים < הָרָמִים (דברי הימים ב כב 5)⁹ – תוסבר אף הַסּוּרִים כנגזרת מן *הָאֶסוּרִים.¹⁰ מכאן ייתכן, שכבר בימי הבית השני המונח שנתקבע לציין "פְּלֵא" – היה בֵּית הָ(אֶ)סוּרִים, בין אם משמעו המקורי של הסומך "כבולים" או "כבלים".

בטקסטים עבריים אחרים בני הזמן, בן סירא והמגילות מקומראן, לא נודמן הצירוף הזה. לעומת זאת בספרות העברית מהאלף הראשון לספירה, כלומר בספרות חז"ל ובפיוט, שגור ביותר הוא הצירוף בית האסורים/ן,¹¹ למעלה מ-250 פעמים.¹² גרסה זו, בֵּית הָאֶסוּרִים/ן, באל"ף חטופה, היא השלטת בטיפוס המערבי של לשון המשנה,¹³ כגון בכתבי היד המנוקדים כ"י קאופמן ופרמה א. נוסף לכך בֵּית הָאֶסוּרִים¹⁴ היא דרך ההגייה של המסורת התימנית ללשון חז"ל,¹⁵ בשונה ממסורת בכל. כך למשל "ואילו מככסין במועד? הבא ממדינת הים ומבית השיביה והיוצא מְבֵית הָאֶסוּרִים והמנודה שהתירו לו חכמ'" (מועד קטן ג, ב); "משל למה הדבר דומה? לעבד שהיה חבוש בבית האסורים ואומרין לו: למחר מוציאין אותך ונותנין לך ממון הרבה. אמ' להם: בבקשה מכם הוציאוני ואיני מבקש כלום" (ברכות ט ע"ב); "בבור וברוך ובבית אדניו לא נוטש בבית האסורים למה רוטש" (יניי, קדושתות לשכתות השנה, בראשית: איש אשר בעלילה, ברכה 37, שו' 3-4). על רקע שגירותו הרבה של הצירוף הזה בולט לעין היעדרו המוחלט של בית האסורים בספרות הבתר-מקראית. יש אפוא מקום להנחה שצורת הקרי בֵּית הָאֶסוּרִים

9. ראה למשל H. Bauer & P. Leander, *Historische Grammatik der hebräischen Sprache*, Halle 1922, pp. 263f. על פי חוק זה ניתן גם לשחזר את הצורות *אֶסְפָּסָף (מן הָאֶסְפָּסָף, במדבר יא 4), *אֶרְרִי (מן הָאֶרְרִי, שמואל ב כג 33).
10. מעניין היחס בין בְּאֶזְקִים (ירמיהו מ 1) ובין בְּזֶקִים (איוב לו 8). על פי הצורה הראשונה ניתן לשחזר את הצורה המקורית *בְּאֶזְקִים. לעומת זאת הצורה השנייה, בְּזֶקִים, מלמדת שהאל"ף כבר נתפסה כאל"ף קלה, שהיא בת השמטה או בת הוספה, כלומר *אֶזְקִים < זֶקִים, או זֶקִים < אֶזְקִים. עיין ד' טלשיר, "אל"ף קלה", לשוננו נו (תשנ"ב), עמ' 285-286. שמואל קראוס מסביר את מקור השם בְּן סִרְא בהשמטת האל"ף השורשית שנתפסה אל"ף קלה: בְּרִ אֶסִירָא < בְּרִ סִירָא. עיין S. Krauss, "Notes on Sirach", *JQR* 11 (1898-9), pp. 150-158. (כדרך *אֶחְיִים מלך צור נקרא חִיָּם, או *אֶחְיָה, שמם של תנאים ואמוראים אחדים, הפך חִיא). עם זאת, השם הפרטי של אחדים מצאצאיו של קורח ושל בכורו של יכניה מלך יהודה, על פי מסורת טבריה ובבל, אינו אֶסִיר (באל"ף קלה) אלא אֶסִיר(י).
11. על הגרסה בית האסורים/ן ראה להלן.
12. על פי מה שנתון ב"מאגרים" של המילון ההיסטורי ללשון העברית (<http://hebrew-treasures.huji.ac.il>). הציטוטים להלן הם על פי נתונים אלו, אם לא צוין אחרת.
13. עיין מ' בראשר, "הטיפוסים השונים של לשון המשנה", תרביץ נג (תשמ"ד), עמ' 187-220.
14. השווא תחת האותיות הגרוניות נהגה כחטף-פתח. עיין ש' מורג, העברית שבפי יהודי תימן, ירושלים תשכ"ג, עמ' 178.
15. בכ"י ירושלים (HEB 4° 1336) למשנה: "ויום שיצא בו מְבֵית הָאֶסוּרִים" (עבודה זרה א, ג). כך מנקה תמיד יוסף עמר, תלמוד בבלי מנוקד על פי מסורת יהודי תימן, א-כ, ירושלים תש"ם.

במקרא נתקבעה במסורה בשל שגירותה בספרות חז"ל, ובאה להמיר את צורת הכתיב הארכאית בית האסירים. היחס בין צורות הכתיב והקרי יכול להיות אפוא כרונולוגי, בין מוקדם למאוחר.

ב. בֵּית הָאֲסוּרִים אוּ בֵּית הָאֲסוּרִים

בצד הגרסה השלטת בספרות חז"ל, בית האסורים¹⁶, נהגת בה לעתים החלופה בית האסורים¹⁶. כגון "מעשה בר' עקיבה שהיה חבוש בבית האסורין ועיבר שלש שנים זו אחר זו" (תוספתא סנהדרין ב, ח); "למלך שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורין" (בבא בתרא י ע"א); "אסיר – שהיה חבוש בבית האסורים" (פסיקתא דרב כהנא שובה יא).

המסורת הבבלית גורסת בספר שופטים בית האסורים¹⁷, וכן הענף הבבלי של לשון המשנה, כגון כ"י מינכן 95 (גם כ"י פרמה ג) למשנה סוטה ד, ה ולעבודה זרה א, ג. זאת אף ברגיל גרסת התוספתא על פי כ"י ארפורט. אך העובדה שבית האסורין נהגת גם בספרי דברים שט, באבות דרבי נתן (נוסח א), בבראשית רבה, באיכה רבה, בפסיקתא דרב כהנא ועוד – מלמדת, שגם הגרסה בית האסורין אינה זרה לענף הארץ-ישראלי.

דא עקא, הצירוף בית האסורים/ן אינו מנוקד, ועל כן קשה לדעת מה היה ניקודה של האל"ף, מלבד מה שלא הייתה מנוקדת בתנועת a. אם נניח שהצירוף בית האסורים/ן משקף את הניקוד בֵּית הָאֲסוּרִין (או בֵּית הָאֲסוּרִין)¹⁸, ייתכן לכאורה לבאר את החטף-סגול (בצורה אֲסוּרִין) כחלופה של חטף-פתח (בצורה אֲסוּרִין), כדרך הזוגות אָדוּם-אֲדוּמִי, אֲלִי-אֲלִיכָם. אך בדוגמאות האלה (וכן בצורות אָבוּס-אָבוּסָךְ, אָפּוּד-אָפּוּדָה) תנועת היסוד היא e (משקלי פִּעוּל/פִּעוּל), ותנועה זו יכולה להתגוון לתנועת a בהתקדמות הטעם.¹⁹ לכן מוטב לבאר את הצורה הָאֲסוּרִין בצירוף בית האסורין כצורת הריבוי של אָסוּר (במשקל קְטוּל) במשמע "פְּבָל". ואמנם, בהתחשב בצורות העבריות בֵּית הָאֲסוּר (ירמיהו לז 16), אֲסוּרִי (שופטים

16. ב"מאגרים" מופיע הצירוף בצורתו זו כ-35 פעמים בספרות חז"ל.

17. עיין י' יבין, מסורת הלשון העברית המשתקפת בניקוד הבבלי, ב, ירושלים תשמ"ה, עמ' 919.

18. ברגיל הצירי נחטף בהתקדמות הטעם, אך במסורת הבבלית הצירי נשאר על כנו, כגון אָמוּנִים (ישעיהו כו 2) בניקוד הבבלי. גם במסורת הטברנית למקרא יש חריגים מכלל זה, כגון אָפוּ (שמות טז 23). וכן לעתים במשנה. למשל, צורת הרבים של אָבֵר היא אֲבֵרִים, או צורת הרבים התמידית (pluralis tantum) אמורין (חלקי הקרבנות הנשרפים), המתנקדת בכ"י קאופמן בצד אָמוּרִין גם אָמוּרִין. עיין מ' בר-אשר, "משקל פִּעוּל בלשון המשנה ומה שמסתתף ממנו", לשוננו סו (תשס"ד), עמ' 72.

19. אך יש להודות שבפסוק "הָאָמוּנִים עלי תולע" (איכה ד 5) תנועת החטף-סגול יוצאת דופן, וניתן לצפות לצורה *הָאָמוּנִים.

טו 14), ובצורת הארמיות אֶסּוּר (דניאל ד 12, 20), אֶסְרִיָּין (עזרא ז 26),²⁰ ניתן לשער שבית האיסורין שבספרות חז"ל יכול לשקף את הצורות בֵּית הָאֶסְרִיָּין או בֵּית הָאֶסְרִיָּין. צורת הריבוי של אֶסּוּר מתועדת במסורת הטברנית הן בחטף-סגול, "וַיִּמְסוּ אֶסְרִיָּו" (שופטים טו 14), הן בחטף-פתח, "אֶסְרִיָּים יְדִיָּהּ" (קהלת ז 26), ובדומה ליחס האמור אָבוּס-אָבוּסָה תבאר הצורה אֶסְרִיָּים כצורת הריבוי של אֶסּוּר, חלופה של אֶסְרִיָּים.²¹

ראיה לביאור הזה מושיטה בקנה הארמית הנוצרית. בלהג הזה משמשת צורת הריבוי אוסריא לציין "אזיקים". כך למשל מתורגם הפסוק "לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר" (ישעיהו מב 7) בתרגום הארמי-נוצרי "ותפק מן אוסריא"²² להלין דכפיתין ומן בית חבושיא להלין דיתיבין בקבלא".²³ כמו כן מתועד בספרות זו הצירוף בית אוסריא במשמע "בית הסוהר".²⁴ זה יכול ללמד, שמשמע המילולי של הצירופים בית האסורים בעברית ובית אוסריא בארמית הנוצרית הוא "בית האזיקים".

אם בֵּית הָאֶסְרִיָּים אינו אלא חלופה של בֵּית הָאֶסְרִיָּים (מילולית בֵּית הַכְּבָלִים)²⁵ לא יהיה נכון לתייגו כחלופה סגנונית של בֵּית הָאֶסְרִיָּים, אף שמשמעם של שני הצירופים הוא "בית כלא", אלא סומכי הצירוף הם לקסמות נפרדות: אֶסְרִיָּים (כבולים) לעומת אֶסְרִיָּים (כבלים).

לעומת לשון חכמים, הנוקטת צירוף שמשמעו המילולי "בית הכבלים", בלהגי הארמית משמשות שלוש דרכים: (א) צירוף שמשמעו "בית האסירים" – בֵּית אֶסְרִיָּין בתרגום אונקלוס ובתרגום הנביאים, ובסורית בית אֶסְרִיָּא, בית חֲבִישָׂא; (ב) צירוף

20. בתרגום הנביאים ליחזקאל מתורגמת עבותים (ג 25; ד 8) באותו כתב היד פעם אחת "אסור גדילין" (באל"ף חטופה) ובפעם האחרת "אֶסְרִיָּין גדילין" (על פי מהדורת שפרבר). בגדי כלאו (ירמיהו נב 33) תורגם בכ"י רויכלין ובכ"י Or 1474 של המוזיאון הבריטי "לבושי אֶסְרִיָּיה". גם בתרגום הארמי לאיכה מתועדת הצורה: "דלא אפוק מן אֶסְרִיָּין" (ג 7).

21. כפי שהציע ח' רבין, "התנועות הקטנות בעברית הטברנית", חקרי לשון, ירושלים תשנ"ט, עמ' 183-184.

22. היות שצורת הריבוי אוסוריא (בצד אוסריא) משמשת בארמית הנוצרית (לוקס ח 29), ניתן לשער שמילה זו התגלגלה בארמית הנוצרית למשקל סגולי בדרך של הידמות והשמטה, מעין *אֶסְרִיָּא < אוסוריא < אוסרא. על הצעות אחרות לביאור מקורה של אוסרא עיין F. Schulthess, *Grammatik des christlich-palästinischen Aramäisch*, Tübingen 1924, p. 46 §97; Ch. Müller-Kessler, *Grammatik des Christlich-Palästinisch-Aramäischen*, Hildesheim 1991, p. 93.

23. מ' גושן-גוטשטיין וחי' שירון, המקרא בתרגום הסורי-ארצישראלי, ירושלים תשל"ג, עמ' 75.

24. עיין F. Schulthess, *Lexicon Syropalaestinum*, Berlin 1903, p. 16.

25. בֵּית הָאֶסְרִיָּים באופן מילולי הוא "בית הכְּבָלִים", והמקום נקרא על שם סמלו (האזיקים), כשם שבֵּית הַמְּהַפְּכֵת נקרא על שם כלי העינויים שבו. בארמית המשמע של אסוריא הוא הן "כבל" הן "כלא" (עיין בתרגומים הארמיים – ובכללם הסוריים – למלכים ב כה 27; C. Brockelmann, *Lexicon Syriacum*², Halle 1928, p. 38).

שמשמעו המילולי "בית המאסר" – בית חבושה, בית חבושה בתרגומים הארץ-ישראליים, בארמית הנוצרית בית חבושיא, ובסורית בית חבושתא, בית חבושיא; (ג) צירוף שמשמעו "בית הכבלים" – בארמית הכתובים בית אסורין, בארמית הנוצרית בית אוסריא, בארמית השומרנית בית אסורה, ובמנדעית בית עסורא, בית זינא.²⁶

העובדה שהצירוף בִּית הָאֲסוּרִים אינו נקרה ולו פעם אחת בספרות חז"ל, ולעומתו בית האסורים/ן הוא המונח המציין "בית סוהר" בלשון חכמים, יכולה ללמד שהמסרנים אימצו בפרשת שמשון את הצירוף ששימש בלשונם ובמסורתם הטברנית, הוא צורת הקרי בִּית הָאֲסוּרִים.²⁷ צורה זו ולא בִּית הָאֲסוּרִים עולה בקנה אחד עם הטיפוס המערבי של לשון המשנה ועם המסורת התימנית ללשון חכמים.²⁸

ג. בִּית הָאֲסוּרִין וּבֵית הַיִּסּוּרִין

בצד הגרסאות בִּית הָאֲסוּרִים ובית האסורים/ן מזדמנת בספרות חז"ל גרסה נוספת: בית הייסורין.

שתי פעמים נזכר בתוספתא (על פי כ"י וינה) המשפט "או שהיה בעלה חבוש בבית האסורים/ן" (יבמות ו, ו; ח, ו). בפעם השלישית משתנה הגרסה במעט: "או שהיה בעלה חבוש בבית הייסורין" (סוטה ה, ו).²⁹ דוגמה אחרת: "אסיר – ר' תנחום בר' ירמיה אמ': שהיה חבוש בבית הייסורין" (שיר השירים רבה ח, ו, ב).

הגרסה בית הייסורין (כלומר "בית כלא") מופיעה גם באסתר רבה ג, ה; ט, ב; ויקרא רבה א, טו.³⁰ חלופה זו באה גם בפיט המאוחר. הפייטן יששכר שמחה אומר על יוסף: "ובבית היסורין ישב".³¹

גם בארמית (ולא רק היהודית) יש עדות לצורה זו. הפסוק "בבתי כלאים החבאו" (ישעיהו מב 22) מתורגם בתרגום הנביאים "ובבתי יסורין עגנהון",³² כלומר "הסגרם

26. עיין במילונים הארמיים ללהגים השונים.
27. העובדה שאין תיעוד בלשון חכמים לחלופה שבקהלת, הַסּוּרִים, יש בה ללמד שלשון חכמים אינה המשכה הישיר של המקראית המאוחרת.
28. יש בכך להאיר את טיב מסורתם הלשונית (לשון חכמים) של המסרנים.
29. כ"י ארפורט גורס בשתי הפעמים הראשונות "בבית האיסורין", ובפעם השלישית "מבית האסורים".
30. דוגמאות נוספות ומאליפות כבר הביא שרגא אברמסון, מסכת עבודה זרה, ניו יורק תשי"ז, עמ' 160-פא, וכן עיין ש' ליברמן, הביאור הארוך לתוספתא כפשוטה, ח, ניו יורק תשל"ג, עמ' 658.
31. א"מ הברמן, "מחברת הייכוחים לפני המלך ליששכר שמחה", ידיעות המכון לחקר השירה העברית ב (תרצ"ו), עמ' קיב.
32. הגרסה "ובבתי היסורין" היא הרשומה בכל כתבי היד שהשתמש בהם אלכסנדר שפרבר, כתבי הקדש בארמית, ג, לידן 1962. ג'ון סטנינג אף מציין את דגשות הסמ"ך במהדורתו המשובחת: J. F. Stenning, *The Targum of Isaiah*, Oxford 1949, p. 143

הוא בבתי כלא". צורה זו מתועדת גם בתרגום הכתובים. המילה במחשכים (איכה ג 6) מתורגמת בכ"י אורבינאטי 1 בְּבֵית אֲסוּרִין דְּחֶשׁוּכָא, ³³ אך בצד גרסאות נוספות ³⁴ יש גם עדות לחלופה בית (י)סורין. ³⁵ בתרגום השני לאסתר יש פרפרזה על הפסוק "ושנא את בגדי כלאו" (מלכים ב כה 29): "ושני ית לבושי ייסוריה" (פרק א, ג). ³⁶

בארמית החדשה אמנם אין עדות לצירוף בית יסורא, אך באורמי יסורא (בצד אסורא) משמעה "אזיקים", ³⁷ ובזאכו יסורא משמעה "קשר". ³⁸ ואמנם נלדקה בדקדוקו לארמית החדשה מציין שביסוד יסורא הנ"ל עומד אסורא במשמע "כבל". ³⁹

במאמר מוסגר ייאמר שבעברית המאוחרת ובארמית היהודית התרגומית (לפחות בתרגום הכתובים) ניתן להבחין גם בתהליך הפוך: ייסורין < איסורין. כך למשל אומר המדרש על הושע ז 15: "אמ' הקב"ה אני אמרתי איסרם באיסורין בעולם הזה כדי שיתחזקו וזרועותם לעולם הבא" (ילקוט המכירי לפסוק הנ"ל בהושע), ⁴⁰ או "כל המבעט באיסורין סימן רע לו" (אליהו רבה פ, ב 'עמ' 12). בדומה לזה בתרגום הנביאים מתורגם (על פי מהדורת שפרבר) "ויסרתין למשפט" (ירמיהו ל 11) "ואיתי עלך יסורין לאלפותך", אך במקראות גדולות, מהדורת יעקב בן חיים, הגרסה היא אִיסוּרִין. ⁴¹ בתרגום הארמי לשיר השירים כתוב (בכ"י אורבינאטי 1) "בעדן דאנא מוכח יתין בְּיִסוּרִין על חובין" (ז 7), אך שני כתבי יד תימניים, Mss Or 1476, 2375, גורסים באיסורין. ⁴² בתרגום הארמי לקהלת כתוב במהדורת שפרבר "חזיתי ית

33. "בית אסורין דחשוכא" חוזר כנראה אל ישעיהו מב 7. השווה גם "בית אסורה דחשכה" (תיבת מרקה, 37ב). עיין ז' בן-חיים, תיבת מרקה, ירושלים תשמ"ח, עמ' 83.

34. בכתב יד תימני: "בבית אסורין מחשוכא". עיין A. van der Heide, *The Yeminite Tradition of the Targum of Lamentations*, Leiden 1981, p. 21*.

35. עיין P. de Lagarde, *Hagiographa Chaldaice*, Leipzig 1873, p. 175; מ' רוז, ספר מאורות המגילה, מודיעין עילית תשנ"ה, עמ' קנג.

36. מהדורת לאגארד, עמ' 236. ספר מאורות המגילה, עמ' לג גורס "יסוריה".

37. עיין A. J. Maclean, *A Dictionary of the Dialects of Vernacular Syriac*, Oxford 1901, p. 121; A. J. Oraham, *Dictionary of the Stabilized and Enriched Assyrian Language and English*, Chicago 1943, pp. 26, 204.

38. עיין מ' יונה, מילון ארמי-כורדי-עברי, א, ירושלים תשנ"ט, עמ' 161.

39. Th. Nöldeke, *Grammatik der neusyrischen Sprache*, Leipzig 1868, pp. 99–100.

40. עיין A. W. Greenup, "A Fragment of the Yalkut of R. Machir Bar Abba Mari on Hosea", *JQR* 15 (NS, 1924), p. 189.

41. דלמן מביא במילונו את הגרסה אסורין. עיין G. H. Dalman, *Aramäisch-neuhebräisches Handwörterbuch zu Targum, Talmud und Midrasch*, Göttingen 1938, p. 28.

42. R. H. Melamed, "The Targum to Canticles according to Six Yemen MSS", *JQR* 12 (1921), p. 106.

גיון⁴³ יסורין ופורענותא יהוה" (ג 10), אך כ"י אורבינאטי גורס "גוון אסורין", ובמהדורת לאגארד ובמקראות גדולות "גוון אסורין".⁴⁴ הואיל והצורה בֵּית *הַיְסוּרִין נמנעת על פי כללי העברית והארמית, ברי שבית הייסורין המתועד בספרות העברית והארמית היהודית משקף את ההגייה בֵּית הַיְסוּרִין, וזה מעיד שבבסיסה עומדת הצורה בֵּית הַאֲסוּרִין. אין ספק אפוא, שבצד הצירופים בֵּית הַאֲסוּרִין ובֵּית הַאֲסוּרִין צצה חלופה שלישית: בֵּית הַאֲסוּרִין. צמיחתה של בית הייסורין מבית האיסורין מוסברת הן על רקע הזיקה הפונטית בין אס"ר ל-י"ס"ר (ובכלל בין גורת פ"א לפ"יו)⁴⁵ הן בשל הקרבה הסמנטית בין השורשים האלה, המציינים שליטה וריסון. כבר במקרא יש עדויות ל-י"ס"ר שמשמעו כשל אס"ר (קשירה וחיזוק), כגון "ואני יסרתי חזקתי זרועתם" (הושע ז 15).⁴⁶ גם במשלי בן סירא אפשר לבאר כך מקום אחד. בדברי החכמה אל הצעיר מובע רעיון אחד בכפל גרסאות (ד 19, כ"י א מהגניזה):

אם יסור ונטותיהו [צ"ל: ונטשתיהו] ויסרתיהו באסורים
אם יסור מאחרי אשליכנו ואסגרנו לשדדים⁴⁷

לרוע המזל אין ייצוג בתרגומים העתיקים לחרוז הסוגר "ויסרתיהו באסורים".⁴⁸

43. צריך להיות גוון, שעניינה בתרגום הכתובים ובתרגום התורה המיוחס ליונתן "עניין". עיין J. Levy, *Chaldäisches Wörterbuch über die Targumim*, I, Leipzig 1867, p. 130
44. וכן בכ"י וילה-אמיל מס' 5. עיין L. Diez Marino, *Targum de Qohelet*, Madrid 1987, p. 207
45. בארמית צורות העתיד והמקור משותפות לשתי הגזרות, וכך למשל יִכַּד נתפש מן יב"ד, ועל פי זה יכלו להיווצר בתרגומים הארץ-ישראליים צורות כמו יְכִידָה ("אָבְדָה"), ילילו (רְגָלוּ). תרגום נאופיטי לדברים א 22 [אילולו, תרגום נאופיטי לדברים א 24], בסורית יִלְף ("לומד") – עיין Th. Nöldeke, *Compendious Syriac Grammar*, London 1904, §174F; ובארמית החדשה יס"ר משמש בצד אס"ר לציין "קשירה", "כבילה" – עיין למשל, R. Payne, *Smith, Thesaurus Syriacus*, I, Oxford 1879, p. 1610. בעברית, למשל, השורש של הצורה מוֹסְרוֹת, הם החבלים המחברים את העול לצוואר הבהמה, הוא בוודאי אס"ר, אך יכול להתבאר גם מן יס"ר.
46. פירש ר' יונה אבן ג'נאח: "קשרתי וחזקתי זרועותם" (ספר השרשים [מהדורת ב"ז בכר], ברלין תרנ"ו, עמ' 198). עוד דוגמאות כיו"ב בלשון המקרא ובלשון המגילות פירש ח' ילון, מגילות מדבר יהודה, ירושלים תשכ"ז, עמ' 78–79.
47. עיין *Facsimiles of the Fragments Hitherto Recovered of the Book of Ecclesiasticus in Hebrew*, Oxford & Cambridge 1901, p. 6
48. מהדירי המילון ההיסטורי לספר בן סירא (ירושלים תשל"ג), עמ' 5, שגו בהביאם את הצלע הזאת במקום אחר (ד 17) בעקבות מהדורת ר' סמנד, ספר חכמת ישוע בן אלעזר בן סירא, ברלין תרס"ו, עמ' 3. על פי השיטה הנקוטה בידם היה עליהם להביא את הטקסט כנתינתו

אפשר שמלכתחילה היה כאן כפל גזירה (מושא פנימי), מעין *ויסרתיהו ביסורים או *ואסרתיהו באסורים. לפי המקבילה "ואסגירנו לשדדים" נראית עדיפה הגרסה *ואסרתיהו באסורים.⁴⁹ אך אם אין כאן פליטת קולמוס, גם הגרסה ויסרתיהו יכולה להעיד על המגמה אס"ר < יס"ר.⁵⁰

מן הצד השני, התרגומים העתיקים, השבעים והפשיטתא תרגמו את "לאסר שריו" (תהלים קה 22) – "לייסר שריו".⁵¹ אולי בנוסח ששימש את המתרגמים היה כתוב ליסר, או קישרו את אס"ר אל ייסורים.

כיצד ניתן להסביר את המעבר בהגייה מן בֵּית הָאֶסוּרִין אל בֵּית הָאֶסוּרִין? ביסוד הצורה אָסוּר עומד כנראה המשקל qitūl, שהתפתח מן qutūl (בדרך של בידול),⁵² והיחס בין אָסַר לאָסַר הוא כיחס בין אָסוּר/אָסוּר לאָסוּר.⁵³ בדרך זו ניתן להסביר את היחס אָמוּרִין לאָמוּרִין בספרא כ"י וטיקן 66.⁵⁴ גם במסורת העברית והארמית של השומרונים מסתמן מעבר של מילים במשקל qitōl/qitūl (ואף משקלים אחרים) אל המשקל qittūl; וכך למשל המילים אָזוּב ואָפּוּד נהגות izzob ו־ibbod.⁵⁵ הצירוף הזה גופו, בית אסורה, נזכר בספרות הארמית של השומרונים,⁵⁶ אך קשה לדעת באיזה משקל שקולה המילה, כי לא נשתמרה הגייתה. אולי הצירוף המנדעי בית עסורא (במשמע "בית כלא")⁵⁷ יכול ללמד דווקא שאסורה השומרנית לא נשקלה במשקל קטול. אף על פי כן קרוב להניח שהמילה אָסוּר, אשר הייתה שגורה על לשונם של הדוברים, בסיועו של משקל קטול החביב עליהם – היא שהביאה להיווצרותו של הצירוף בֵּית הָאֶסוּרִין, אולי בשלב מאוחר יותר בהתפתחות לשון חכמים.

D. & Z. Talshir, "כך נאמן לן עם בתולה", in J. Joosten & J.-S. Rey (eds.), *Conservatism and Innovation in the Hebrew Language of the Hellenistic Period*, STDJ 73, Leiden 2008, p. 194 n. 3

49. S. Schechter & C. Taylor, *The Wisdom of Ben Sira*, Cambridge 1899, p. 41 עיין

50. אך השווה "זאת אסורי וזאת סורי" (קליר, קדושתות לשבתות, אש באש בשם יצו', חתן, שו' 13).

51. בשבעים τοῦ παιδεύσαι τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ, ובפשיטתא "דְּנַרְדָּא לשליטא".

52. עיין למשל J. Fox, *Semitic Noun Patterns*, HSS 52, Winona Lake 2003, pp. 211–212

53. ראה י" קוטשר, "מחקרים בדקדוק לשון חז"ל", מחקרים בעברית ובארמית, ירושלים תשל"ז, עמ' ככב.

54. עיין ייבין, מסורת הלשון (לעיל הערה 17), עמ' 191.

55. עיין א' טל, "לתצורת שמות העצם בארמית השומרונים: המשקל קטול", תעודה ט (תשנ"ה), עמ' 95.

56. עיין א' טל, מילון הארמית של השומרונים, ליידין 2000, עמ' 54–55.

57. E. S. Dower & R. Macuch, *A Mandaic Dictionary*, Oxford 1963, p. 354 עיין

סיכום

במחקרים שנערכו בעת האחרונה הצביעו חוקרים על כך שמסורת הקרי במקרא משקפת לעתים את מסורת הלשון שהשתמרה בפי חז"ל, ובאה להמיר את צורת הכתיב הקדומה (בנפרד ממסורת הניקוד הנשקפת "מבעד למסורת"). כך, למשל, סיומת הייחוס ברבים (כתיב יהודיים, קרי יהודים),⁵⁸ או צורת הריבוי אחיות (כתיב אחותי, קרי אֶחִיּוֹתַי).⁵⁹ על דוגמאות אלו ניתן להוסיף אף את צורת הקרי בֵּית הָאֶסְוִרִים.

גורדים, ובעקבותיו כהן, טענו שצורת הקרי בֵּית הָאֶסְוִרִים (שופטים טז 21, 25) אינה אלא חלופה סגנונית של צורת הכתיב בית האסירים, כי אין הבדל של ממש בין אֶסְוִרִים (שם תואר) לְאֶסְוִרִים (שם עצם). אך ההבדל בין צורת הכתיב בית האסירים לצורת הקרי בֵּית הָאֶסְוִרִים יכול לשקף הבדל כרונולוגי, ואף הבדל לקסיקלי במשמעם של הסומכים.

בֵּית הָאֶסְוִרִים/ן הוא הצירוף השגור בלשון חכמים לציון "בית סוהר", ולעומת זאת אין זכר בלשון חז"ל לצירוף בית האסירים. זה מלמד על הקשר האמיץ בין צורת הקרי, בֵּית הָאֶסְוִרִים, ללשון חז"ל (על פי המסורת הארץ-ישראלית ומסורת תימן של לשון חכמים).

חלופה אחרת בספרות חז"ל היא בית האיסורין. כתיב זה יכול לכוון לצורה בֵּית הָאֶסְוִרִין/ן הָאֶסְוִרִין. בלשון המקרא אֶסְוִרִים/אֶסְוִרִים משמעה "כבלים", וכן אף בארמית (אֶסְוִרִין). נמצא אפוא, שמשמעו המילולי של הצירוף בֵּית הָאֶסְוִרִים אינו "בית הכבולים" אלא "בית הכבלים", ואין כאן הבדל סגנוני אלא הבדל לקסיקלי במשמעם של הסומכים.

ולבסוף, בספרות חז"ל מזדמנת פעמים אחדות גרסה שלישית, בית הייסורין, ובעקבותיה בארמית התרגום בית ייסורין (במשמע "בית סוהר"); ואף בארמית החדשה יסורא משמעה "כַּבָּל". בית הייסורין התפתח מבית הָאֶסְוִרִין, ואֶסְוִרִין היא חלופה לְאֶסְוִרִין.

הא למדנו, שהצירוף העברי הקדום בית האסירים (המזדמן בספר שופטים) שינה את פניו ברבות הימים לבית הָאֶסְוִרִים (מילולית בֵּית הַכְּבָלִים), ולו חלופות אחדות במקראית המאוחרת ובלשון חז"ל: בֵּית הַסְוִרִים, בֵּית הָאֶסְוִרִין, בֵּית הָאֶסְוִרִין ובית הייסורין.

58. א' קימרון, "על מסורת הלשון של סופרי המקרא", בתוך י' בן-טולילה (עורך), שי להדסה: מחקרים בלשון העברית ובלשונות היהודים, באר שבע תשנ"ז, עמ' 37-40.

59. ד' טלשיר, "אחות בלשון רבים ועדות בלשון יחיד בעברית העתיקה", בתוך מ' בראשור ומ' פלוונטיץ (עורכים), מחקרים בשומונית בעברית ובארמית מוגשים לאברהם טל, ירושלים תשס"ה, עמ' 159-175.